

det øvrige land op med fem eller seks, for at nå til et reelt gennemsnit af svineholdet her. Her holder forfatteren sig tilbage fra at drage så vidtgående slutninger vedrørende svineholdets betydning i ældre tid, men påvisningen lægger op til en nyvurdering på dette område.

Endelig påpeges til sidst i afsnittet skovgræsningens betydning ved siden af græsningen iøvrigt på gadejord, tofter og løkker, fællede, høstede vange og overdrev.

Jeg synes som nævnt, at den økologiske katastrofe, som forfatteren lægger op til på grund af en overudnyttelse af skovens ressourcer ud fra herskabets krav og købstadborgernes fristende økonomiske tilbud, er mere udokumenteret end den øvrige del af undersøgelsen, til gengæld argumenterer Bo Fritzboeger overbevisende for skovbrugets betydning som led i den almindelige landbrugsdrift og husholdning, og dermed må det jo så medgives, at skovene i lighed med de øvrige dele af fællesskabstidens landbrugssystem kom under pres i første halvdel af 1700-tallet. Et pres der foranledigede godsejere og statsmagt til at søge nye veje gennem den centrale landbolovgivning i sidste halvdel af 1700-tallet.

Finn Stendal Pedersen

Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41. Ved Anne Riising og Mogens Seidelin. Redigeret af Finn Stendal Pedersen. (Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift, 1991). xv + 303 s.

De efterreformatoriske fynske bispers – eller superintendenters – optegnelser er i vid udstrækning publiceret. Fra Jacob Madsen Veiles embedsperiode (1588-1606) foreligger hans visi-

tatsbog, der er kendt for de mange tegninger af stiftets kirker. Optegnelserne blev udgivet i 1853 og genudgivet 1929-32. Biskop Laurids Jacobsen Hindsholms optegnelser fra embedsårene 1651-1663 blev udgivet 1779 og genudgivet i Kirkehistoriske Samlinger (1891-93 og 1905-07). Også biskop Hans Mikkelsens dagbøger fra årene 1626-41 har tidligere været udgivet.

I 1757 foretog historikeren Christian Brandt og året efter slotspræst Jørgen Karstens Bloch uddrag af de dagbøger, der ikke længere eksisterer i original. Allerede da var der lakuner i optegnelserne. Brandts optegnelser er de fyldigste, selv om man synes at have slået flere dages bejvenheder sammen. Medens Blochs uddrag nøjere følger datoerne, er der omvendt opstået fejl i kronologier. Bloch uddrog oplysninger om gejstlighed og skoleforhold, der supplerer Brandts uddrag. I øvrigt er der ikke altid verbal overensstemmelse mellem Brandts og Blochs uddrag, skønt der næppe kan have foreligget to forskellige forlæg. Provst Erik Høyer Møller udgav i 1870'erne Brandts manuskript suppleret med Blochs, som man i sidste øjeblik blev opmærksom på. Der er imidlertid god grund til at udgive biskop Hans Mikkelsens dagbøger (oversat fra latin); desuden overså Høyer Møller fejldateringerne hos Bloch samt nogle oplysninger i begge manuskripter, dels rummede Møllers udgivelse nogle fejllæsninger. Den foreliggende udgave baserer sig på Brandts manuskript, suppleret med Blochs, hvis de bringer noget nyt. Genudgivelsen er forsynet med en kort indledning om biskoppens livsforløb samt om enkelte embedsforretninger – eksempelvis proceduren ved besættelse af præsteembeder. Indledningen er nok blevet for kort – t.eks. havde det været nyttigt at sætte bispens mange

forskelligartede gøremål ind i en større ramme. Udgaven rummer et særdeles fyldigt person- og stedregister.

Gennem dagbøgerne får man indtryk af en utrolig flittig biskop, der samvittighedsfuldt søgte at varetage alle bispembedets mange opgaver. Visitatser optog en stor del af biskoppens tid, og også de mere afsidesliggende dele af stiftet såsom Askø, Femø og Fejø blev besøgt, og såvel elever som underviser blev bedømt og enten rost eller påmindet om at forbedre sig. Hans Mikkelsens forgænger blev afsat p.g.a. anklager om kryptocalvinisme, og Mikkelsen værnede nidkært om den rene lære samt om en sømmelig livsførelse. Under en visitats i Fåborg modtog han klokkeren med en ferle, fordi denne beruset var trængt ind i skolen og havde opført sig uforskammet. Han reviderede regnskaber, uddelte legater, mæglede i stridigheder og medvirkede ved besættelse af stillinger. I den forbindelse henvendte flere sig om befordring af deres sønner; men det fremgår også, at menighedens medvirken ved præsteansættelse ikke var en ren formalitet, og at ansørgeres kvalifikationer blev efterprøvet. Intet under at den travle bisp irriteredes over den snakkesalige Anne Brahe, der kunne spille hans formiddag. Dagbøgernes mange oplysninger om modtagne gaver giver et vist indtryk af bispens indtægter, der desuden blev suppleret ved hans mange ligprædikener over adelige. Mikkelsens hyppige deltagelse i gæstebud og frokoster med adelige, den kongelige familie og regeringsmedlemmer afspejler hans sociale kontakthoris. I dagbøgerne findes spredte notitser om vejret, om nyheder fra den store verden samt rene kuriositeter, såsom hvornår han lærte at fiske. Dagbøgerne belyser andet og mere end bispens gejstlige opgaver og hans personlige forhold. De rummer ikke mindst et væld af personalhistoriske op-

lysninger, lige som eksempelvis stridigheder om rækkefølgen ved processjoner og m.h.t. stolstader samt vanskelighederne ved at sende penge og breve til en søn i udlandet giver indblik i datidens samfundsforhold. Det er netop kombinationen af oplysningernes mangfoldighed og forskelligartethed, der gør dagbøgerne anvendelige til en række formål.

Leon Jespersen

Mads Lidegaard: *Glahns Anmærkninger*. (Det Grønlandske Selskabs Skrifter XXX, 1991). 205 s.

Henric Christoffer Glahn, der 1769 var kommet tilbage efter 6 års fortjenstfuld missionærgerning på Grønland, fik fra allerhøjeste sted anmodning om at tilstille samme sted de anmærkninger, han måtte have gjort ved gennemlæsningen af David Crantz's *Historie von Grönland*, der udkom i 1765. Glahn var en grundig mand med god forstand på Grønland, så hans notater blev omfangsrige. De blev anonymt udgivet i 1771. Det er denne udgave, som Det Grønlandske Selskab nu genudgiver med en introduktion om Glahn. Den er også nyskrevet i et mere mundret dansk med ny retskrivning og med forklarende noter til især de grønlandske ord og forsynet med biografiske noter.

Så langt så godt. 1771-udgaven var ikke let at komme til, idet Det kongelige Biblioteks eksemplar kun må benyttes på læsesalen. Den valgte udgivelsesmetode gør det selvsagt ikke muligt at studere Glahn uden originaludgaven, men nok at sætte sig ind i tankegangen og argumenterne i noterne. Enhver genudgivelse behøver ikke at være for emnets specialister, men kan i stedet som denne henvende sig til et bredere publikum. Dette bredere publikum, som anmelderen så vist er en del af,